

Networked Regionalism and National Security of Iraq with an Emphasis on the Role of I.R. Iran

Farhad Ghasemi

Professor of International Relations, Department of International Relations, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: Faghasemi@ut.ac.ir

 0000-0001-9237-4197

Mohammad Al-Taesh

PhD in International Relations, Faculty of Law and Political Science, University of Tehran, Tehran, Iran

Email: m.azeez@ut.ac.ir

 0009-0001-5864-0399

Abstract

National security has been one of the main and fundamental concerns of Iraq since its establishment (1920) as a country or actor in the modern international system. In the meantime, regionalism has been raised as one of the most prominent ways to achieve national security, which has gained particular prominence with the transformation of the international system into a complex network system; however, international relations literature, especially in Iraq, has neglected such an issue. For this reason, the fundamental question arises: given the transformation of the international system into a network system that has essentially changed the regionalism model to network models, what is the position and consequences of this new model of regionalism on Iraq's national security and what is Iran's position in this process? In response to this question, the research hypothesis is that in complex-chaotic international systems, due to the interconnectedness of networks and layers of order, regionalism as a mechanism for managing layers of order through managing and controlling the regional system environment and transforming it into various patterns of cooperation in controlling threats affects the national security of countries including Iraq, and Iran plays a connecting role in this network. The findings show that new patterns of network regionalism in Iraq and its strategies, including networking and linking, especially with Iran, will be a way to overcome geopolitical deadlocks and create intelligent deterrence. The most prominent innovation of the research is the presentation of a network regionalism model based on distinct clusters for the country of Iraq.

Keywords: Network Regionalism, National Security, Emergence, Iraq, Iran, Adaptive Network

Extended Abstract

National security has been a central and enduring priority for Iraq since its founding in 1920, when it first emerged as a modern state in the international system. Because of its strategic geopolitical and economic position, as well as its cultural significance, Iraq has often been at the center of regional and global competition. As a result, ensuring its national security has remained a persistent challenge for the country's policymakers. With the growing complexity of the international system, new opportunities—as well as constraints—have arisen in how Iraq approaches its security. In this environment, regionalism has emerged as a potential framework for building security, offering a promising path in an increasingly complex and chaotic world system. Although regionalism has a long history in international relations, dating back to the Persian Empire, it has evolved within the modern complex and chaotic global order to take on a networked form. Through this "networked regionalism," Iraq can open new pathways for achieving national security. This model positions specific countries, particularly Iran, as crucial connecting nodes and network builders. Nevertheless, the literature in International Relations, especially within Iraq, has largely overlooked this dynamic. This neglect raises a central research question: Given the international system's evolution into a networked structure, what is the significance and what are the implications of this new model of regionalism for Iraq's national security? Furthermore, what is Iran's role in this process? The study's hypothesis posits that in complex-chaotic international systems, characterized by layered and interconnected structures, regionalism serves as a mechanism for managing these layers of order. It achieves this by managing the regional system's environment, transforming it into cooperative arrangements to counter threats, thereby directly influencing the national security of countries like Iraq. Within this network, Iran plays a pivotal linking role. However, networked regionalism requires the formation of regional clusters. Iraq's geopolitical situation presents significant obstacles to forming such clusters in its western sphere, to the extent that the country faces a strategic deadlock in its regional branching. Crisis-ridden and even crisis-exporting states in this region can be identified as primary causes of this impasse. Iraq's geopolitics, conversely, enables network clustering to its east and south. In sea geopolitics terms, the country's direct access is limited to the Persian Gulf. However, by extending this sea corridor through Iran to the Indian Ocean and the Sea of Oman, Iran emerges as a critical nexus within Iraq's regional network. This Iranian sea pathway grants Iraq access to new strategic clusters, particularly in South Asia and the Indian subcontinent. The potential extensions of this network could further incorporate clusters in Africa, Latin America, and

East Asia, forming subsequent layers of Iraq's sea geopolitical architecture.

Simultaneously, Iran acts as Iraq's essential land bridge to Central Asia and the Caucasus, regions developing within the sphere of the Shanghai Cooperation Organization (SCO). This connection projects Iraq's continental influence towards the rapidly ascending economic and political axis of China and East Asia. For Iraq, this network clustering offers a mechanism to mitigate systemic pressures—a primary source of its modern insecurity. The branches of the network can distribute these pressures while simultaneously generating significant new opportunities. This enhances the capacity of Iraq's regional network to meet national needs, effectively transforming the nation's power into a more resilient "networked power." Consequently, the network itself becomes the manifestation of Iraqi influence in the global arena. The findings of this study suggest that in the context of a complex and chaotic international system, networked regionalism has become a fundamental strategy for nations in general, and for Iraq in particular. Iraq's unique position at the intersection of regional and global geopolitical forces presents it with a complex and nested structural layers, making an adaptive, networked regionalism a viable security strategy. Crucially, the success of Iraq's networked regionalism in interlinking and nested clusters is profoundly dependent on the Islamic Republic of Iran. Iran is the pivotal actor for expanding Iraq's constricted sea domain—currently limited to the port of Al-Faw—by connecting it to the vast strategic expanse of the Indian Ocean. On the continental front, Iran links Iraq to clusters in the Indian subcontinent, Central Asia, the SCO, and ultimately to China and East Asia. Therefore, Iran is the indispensable hub for Iraq's networked regionalism. The integration of Iraqi and Iranian network clusters, and the subsequent formation of a nested regional system between them, would fundamentally reshape regional international politics. This new regional order would create a foundation for synergy between Iranian and Iraqi foreign policies. Furthermore, by connecting with the SCO, this partnership could contribute to the emergence of a global "super-network," representing a significant step toward a new world order in this era of global transition.

E-ISSN: 2588-6541 / Center for Strategic Research / Quarterly of Foreign Relations
Quarterly of Foreign Relations is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

doi 10.22034/fr.2025.519360.1660

منطقه‌گرایی شبکه‌ای و امنیت ملی عراق با تأکید بر نقش جمهوری اسلامی ایران

فرهاد قاسمی

استاد گروه روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، تهران، ایران
Email: Faghasemi@ut.ac.ir 0000-0001-9237-4197

محمد الطائش

دکتری روابط بین‌الملل، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ایران
Email: m.azeez@ut.ac.ir 0009-0001-5864-0399

چکیده

امنیت ملی از جمله دغدغه‌های اصلی و بنیادین عراق از زمان تأسیس (۱۹۲۰) بوده که به‌عنوان یک کشور یا کنشگر در سیستم بین‌المللی نوین مطرح شده است. در این میان منطقه‌گرایی به‌عنوان یکی از برجسته‌ترین راه‌های دستیابی به امنیت ملی مطرح بوده که این موضوع با تحول سیستم بین‌الملل به سیستمی پیچیده - شبکه‌ای از برجستگی خاصی برخوردار شده است؛ اما با این وجود، ادبیات روابط بین‌الملل به‌ویژه در عراق چنین موضوعی را مورد غفلت قرار داده‌اند. به همین سبب این پرسش اساسی مطرح می‌شود که با توجه به تحول سیستم بین‌الملل به سیستم شبکه‌ای که قاعدتاً الگوی منطقه‌گرایی را نیز به الگوهای شبکه‌ای تغییر داده است، این الگوی نوین از منطقه‌گرایی چه جایگاه و پیامدهایی بر امنیت ملی عراق دارد و جایگاه ایران در این فرایند چیست؟ در پاسخ به این پرسش فرضیه پژوهش این است که در سیستم‌های بین‌المللی پیچیده-آشوبی به دلیل به هم پیوندی شبکه‌ای و لایه‌های نظم، منطقه‌گرایی به‌عنوان سازوکاری برای مدیریت لایه‌های نظم از طریق مدیریت و کنترل محیط سیستم منطقه‌ای و تبدیل آن به الگوهای گوناگون همکاری در کنترل تهدیدات، امنیت ملی کشورها از جمله عراق را تحت تأثیر قرار می‌دهد و ایران دارای نقش پیوندی در این شبکه است. روش پژوهش حاضر مبتنی بر روش آبداکشن و تأکید بر واقعیت‌های نوپدید و یافتن بهترین راه برای تبیین موضوع است. یافته‌ها نشان می‌دهند که الگوهای جدید منطقه‌گرایی شبکه‌ای عراق و راهبردهای آن از جمله شبکه‌سازی و پیوندسازی به‌ویژه با ایران راهی برای عبور از بن‌بست‌های ژئوپلیتیکی و ایجاد بازدارندگی هوشمند خواهد بود. برجسته‌ترین نوآوری پژوهش ارائه مدل منطقه‌گرایی شبکه‌ای مبتنی بر خوشه‌های متمایز برای کشور عراق است.

کلیدواژه‌ها: منطقه‌گرایی شبکه‌ای، امنیت ملی، نوپدیدی، عراق، ایران، شبکه انطباقی

مقدمه و بیان مسئله

امنیت ملی به دلیل ذات و ماهیت سیستم بین‌الملل به‌عنوان دغدغه اساسی کشورها در سیاست بین‌الملل مطرح بوده و هست و به همین سبب همیشه کشورها برای دستیابی به آن راهبردهای گوناگونی را اتخاذ کرده‌اند. در گذشته راهبردهایی چون جنگ، مسابقه تسلیحاتی، اتحادها و ائتلاف‌های بین‌المللی و موازنه قدرت به‌عنوان راهبردهای امنیت‌زا مورد توجه قرار گرفته بوده و براساس آن سیاست خارجی و سیاست بین‌المللی کشورها شکل می‌گرفته است. با تحول سیستم بین‌الملل به‌ویژه شکل‌گیری سیستم‌های بین‌المللی پیچیده و به دنبال آن سیستم‌های بین‌المللی آشوبی راهبردهای منطقه‌گرایی به‌عنوان راهبرد امنیت‌زا در کانون توجه کشورها قرار گرفته است.

در محیط سیستم بین‌الملل پیچیده و آشوبی (غیرخطی) دستیابی به امنیت ملی و منطقه‌گرایی نیازمند الگوهایی جدید در حوزه شبکه‌های پیچیده و نظم شبکه‌ای است علاوه بر آن نظم‌های شبکه‌ای با ویژگی‌هایی مانند غیرخطی بودن، شاخه‌ای شدن و ابستگی حساس، قانون قدرت و کنترل چرخه‌ای، بستری را فراهم می‌کنند که در آن پدیده‌های نوظهور و بی‌ثباتی‌های راهبردی به شکل جدیدی قابل تحلیل هستند. در این مدل، منطقه‌گرایی نه به‌عنوان یک ساختار ایستا، بلکه به‌عنوان یک شبکه پویا در نظر گرفته می‌شود که تحت تأثیر شرایط متغیر محیطی، دستخوش تغییرات و سازگاری‌های مداوم می‌شود. در این چهارچوب، امنیت ملی نیز دیگر صرفاً یک مفهوم وابسته به دولت‌ها نیست، بلکه در یک بستر شبکه‌ای قرار گرفته است.

کشوری مانند عراق که در معرض نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و جهانی، رقابت‌های قومی و مذهبی و چالش‌های داخلی و بین‌المللی آن‌هم در محیط مبتنی بر کارکرد سیستم‌های بین‌المللی غیرخطی قرار دارد، امنیت ملی و پاسخ به دغدغه امنیت را نمی‌تواند بدون توجه به الگوی شبکه‌ای درمان نماید. از سوی دیگر عراق به‌عنوان یکی از کانون‌های تحولات راهبردی در غرب آسیا، نمونه‌ای بارز از تأثیرپذیری ساختارهای امنیتی از فشارهای درون و میان شبکه‌ای است. عراق کشوری است که می‌توان آن را به دولت-کشوری تازه تأسیس و برآمده از تجزیه امپراتوری عثمانی دانست هرچند سابقه‌ای دیرینه در دوران خلافت اسلامی دارد. به همین سبب این کشور با پدیده دولت‌سازی، ملت‌سازی و مشکلات گوناگون در این خصوص روبه‌رو بوده است و همچنان نیز هست. به لحاظ دولت‌سازی و ملت‌سازی ناقص، امنیت ملی آن در معرض

تهدید بوده است. از سوی دیگر موقعیت این کشور آن را در کانون ضربات متعدد قدرت‌های بزرگ قرار داده است. در مجموع امنیت ملی این کشور از همان ابتدا هم از بُعد داخلی و هم خارجی در معرض تهدید قرار داشته است و دغدغه امنیت به دغدغه‌ای دائمی برای آن تبدیل شده است و طبیعی است به دنبال راه‌ها و مسیرهایی برای تأمین امنیت و امنیت‌زایی است. در این میان به نظر می‌رسد نوع ساختارهای سیاسی داخلی و نظام‌های سیاسی آن و درگیری‌های درون سیستمی این کشور را معطوف به سیاست‌های داخلی و امنیت ملی کرده است این در حالی است که در سیستم‌های بین‌المللی به‌ویژه سیستم‌های بین‌المللی پیچیده-آشوبی نوین منطقه‌گرایی، یکی از ابزارهای اساسی در تأمین امنیت ملی در چرخه راهبردی این کشور به‌طور خاص و دیگر کشورها به‌طور عام محسوب می‌شود. عراق هرچند عضو سازمان‌هایی مانند اتحادیه عرب ۱۹۴۵ و سازمان کنفرانس اسلامی به شمار می‌آید؛ اما عضویت در چنین سازمان‌هایی با سیاست‌های منطقه‌گرایی فاصله بسیاری دارد. طراحی شبکه منطقه‌ای، مشخص ساختن خوشه‌ها و پیوندهای میان خوشه‌ها و طراحی نظم و سیستم‌های مدیریت نظم منطقه‌ای و به‌طور خلاصه ارائه الگویی از منطقه‌گرایی به نظر می‌رسد که همچنان در سیاست خارجی عراق مورد غفلت قرار گرفته است و عراق از سیاست خارجی منطقه‌گرایانه و الگوی منطقه‌گرایی به‌منظور تأمین امنیت ملی فاصله زیادی دارد. با این‌وجود عراق با توجه به این موضوع، گرایش‌های منطقه‌گرایانه‌ای در سیاست خارجی خود نمایان ساخته است.

در خصوص امنیت ملی و منطقه‌گرایی به‌طور عام و منطقه‌گرایی عراق ادبیات روابط بین‌الملل مجموعه‌ای از آثار را در درون خود جای داده است. منطقه‌گرایی در کانون توجه ادبیات گسترده‌ای در روابط بین‌الملل است. با تحول سیستم بین‌الملل به‌ویژه شکل‌گیری سیستم‌های بین‌المللی پیچیده و به دنبال آن سیستم‌های بین‌المللی آشوبی راهبردهای منطقه‌گرایی به‌عنوان راهبرد امنیت‌زا در کانون توجه کشورها قرار گرفته است و منطقه‌گرایی متفاوت از گذشته نگریسته می‌شود (Bilgin & Futák-Campbell, 2021; Ermeýdan, 2025; Iroulo & Lenz, 2022; Lenz & Söderbaum, 2025; Väyrynen, 2003). برخی میان منطقه‌گرایی و منطقه‌ای شدن تمایز آشکاری قائل می‌شوند زیرا منطقه‌گرایی ناظر بر همکاری میان شرکای منطقه‌ای به‌واسطه ایجاد نهادهای منطقه‌ای چندجانبه است درحالی‌که منطقه‌ای شدن بیشتر ناشی از فرایندهای اجتماعی-سیاسی از پایین به بالا بوده و با مفاهیم هویت پیوند دارد. برخی منطقه‌گرایی را براساس پویای سیستمی، به انواع مختلفی تقسیم کردند که از

آن جمله می‌توان به منطقه‌گرایی شبکه‌ای-انطباقی، منطقه‌گرایی آشیانه‌ای، منطقه‌گرایی پراکنشی، منطقه‌گرایی یکپارچه و ادغام‌شده، منطقه‌گرایی بلوکی، منطقه‌گرایی هیبریدی و منطقه‌گرایی انطباقی نهادی اشاره کرد (قاسمی، ۱۴۰۱). برخی بر تسهیل‌کنندگی ائتلاف‌های سیاسی داخلی همچون نظام‌های منطقه‌ای تأکید می‌کنند (Lake & Morgan, 2010).

بخشی از ادبیات روابط بین‌الملل سیاست خارجی عراق را در دستور کار قرار داده‌اند. در این میان، دوره‌بندی در سیاست خارجی این کشور اساسی است. عراق از زمان شکل‌گیری (۱۹۲۰) دوره‌های تاریخی متمایزی را تجربه کرده است. سیاست خارجی آن در هر دوره‌ای برآمده از نیروهای خاص و الگوهای رفتاری ویژه‌ای است. دوره اول (۱۹۲۰-۱۹۵۸) که به دوران پادشاهی معروف است، خانواده فیصل فرمانروایی عراق را به عهده داشتند و حمایت‌های خارجی نقش اساسی در دینامیک‌ها، کنترل سیستم، امنیت سازی و یا ناامن سازی عراق داشت (Khadhuri & Ghareeb, 1997; Abou-El-Fadl, 2018; Schofield, 1994; Dodge, 2003; Yeldiz, 2004; Kadhim, 2012).

در دوره دوم (۱۹۵۸-۱۹۶۸) موسوم به دوران جمهوری در ۱۴ ژوئیه ۱۹۵۸ به فرماندهی سرلشکر عبدالکریم قاسم و مجموعه‌ای از افسران ارتش کودتایی شکل گرفت و به‌نظام پادشاهی خاتمه دادند و بدین‌سان جمهوری عراق متولد شد. در این دوره عراق به سبب گرایش‌های ملی‌گرایانه به سمت اتحاد جماهیر شوروی میل پیدا کرد (Woods & Chambers, 2024; Rubin, 2007; Taylor, 2018; Jimil & Szalontai, 2023).

دوره سوم (۱۹۶۸-۲۰۰۳) مربوط به دوران حکومت حزب بعث است. این حزب در سال ۱۹۶۸ میلادی از طریق افسران خود در داخل ارتش عراق علیه عبدالرحمن عارف رئیس‌جمهور وقت، کودتا کرده و پس از پیروزی «احمد حسن البکر» را به‌عنوان رئیس‌جمهور انتخاب کردند. در این دوره با ادعاهای ارضی در سال ۱۹۸۰ عراق مبادرت به انجام حمله نظامی و برپایی جنگ تحمیلی علیه جمهوری اسلامی ایران نمود و متعاقب آن در سال ۱۹۹۰ به کویت لشکرکشی نظامی کرد (Babakhan, 2004; Ahmedov, 2009; Altinbay, 2022; Robins, 1990).

دوره چهارم (۲۰۰۳ تاکنون) به دوران عراق جدید بازمی‌گردد که با حمله نیروهای ائتلاف و سقوط صدام حسین و حزب بعث منجر به تغییر نظام سیاسی عراق در سال ۲۰۰۳ شد. در این دوره عراق شدیداً درگیر پویش‌های بی‌ثبات‌کننده و هم‌زمان با آن تلاش برای یافتن راه‌حل‌ها و راهبردهایی برای تأمین امنیت ملی خود بوده است.

مرور دوران تاریخی حیات کشور عراق و سیاست خارجی آن گویای چند واقعیت اساسی است که عمیقاً ضمن فشارهای زیاد بر امنیت ملی آن یافتن راهبردهای اساسی برای تأمین امنیت ملی گرایي را محدود ساخته و آن را با نوعی بحران امنیت ملی روبه‌رو نموده است.

۱. عراق از جمله کشورهایی است که عملاً حیات مستقل خود را به‌عنوان بخشی از سیستم بین‌الملل و ستفالیایی از ۱۹۲۰ شروع نموده است و بنابراین تجربه زیستی مستقل محدودی در حدود یک سده دارد.
۲. وجود نیروهای خارجی در عراق از جمله انگلستان در گذشته و آمریکا در حال حاضر عملاً محدودکننده کنشگری این کشور بوده است.
۳. فقدان ساختار سیاسی مستحکم و منسجم داخلی کنشگری خارجی آن را محدود ساخته است و وقوع کودتاهای متعدد بیانگر چنین موضوعی است.
۴. ساخت‌بندی جغرافیایی سیستم سیاسی داخلی آن راهبردهای سیاست خارجی آن از جمله منطقه‌گرایی را با مشکلات متعددی روبه‌رو کرده است.
۵. نفت، یکی از عوامل مداخلات خارجی در عراق و محدودکننده کنشگری در زمینه سیاست خارجی آن به شمار می‌آید.
۶. بی‌ثباتی داخلی محدودکننده راهبردهای منطقه‌گرایی و سیاست خارجی این کشور در زمینه امنیت‌سازی است.
۷. محیط سیستمی آشوبناک و تعارضی به‌ویژه در حوزه عربی، منطقه‌گرایی این کشور را ناکارآمد ساخته است.

تحولات تاریخی و دوره‌های متمایز آن گویای یک واقعیت اساسی است و آن اینکه بسیاری از مشکلات عراق برآمده از محیط‌های سیستمی نوپدیدی است که خود را در قالب چالش‌های امنیتی نمایان ساخته است و اینکه بدون ساماندهی حوزه و گستره سیستمی عراق، مشکل امنیت ملی آن قابل حل باشد. به عبارتی عراق چاره‌ای جز بهره‌گیری از یک راهبرد منطقه‌گرایانه جهت حل مشکلات امنیت ملی خود ندارد و از سوی دیگر جایگاه آن به‌ویژه در حوزه ژئواکونومیک، ژئوپلیتیک و همچنین ژئوکالچری این فرصت را برای عراق فراهم ساخته است که منطقه‌گرایی را به‌عنوان دارویی جهت حل مسائل امنیت ملی خود در اختیار گیرد.

هم‌سویی این موضوع با گذار در چرخه جهانی قدرت و رشد منطقه‌گرایی در حوزه شرقی آن تسهیل کنند. چنین سیاستی است. افزون بر آن منطقه‌گرایی شبکه‌ای عراق

را با بلوک‌ها و شاخه‌های نظامی گوناگونی روبه‌رو می‌نماید که صفحه رشد این کشور را در قالب منطقه‌گرایی بازگذاشته و امکان تکامل در این حوزه را برای آن فراهم می‌نماید.

ادبیات روابط بین‌الملل در مورد عراق از ضعف بسیار جدی برخوردار است؛ به‌گونه‌ای که می‌توان آن را امری فراموش‌شده تلقی کرد. دغدغه اساسی امنیت عراق همچنان بدون پاسخ مانده است. از سوی دیگر، منطقه‌گرایی نوین شبکه دارای کانون‌هایی است که بدون توجه به آن با بن‌بست روبه‌رو می‌شود. ایران از جمله کانون‌های چنین منطقه‌گرایی به‌ویژه در سیاست خارجی منطقه‌ای عراق هست. این موضوع نیز از جمله اموری است که در آثار مربوط به امنیت ملی عراق و منطقه‌گرایی آن به فراموشی سپرده شده است. به همین سبب مسئله امنیت ملی، منطقه‌گرایی و پیوند آن‌ها با یکدیگر به‌ویژه در مورد کشور عراق پابرجاست. بر این اساس پرسشی که در کانون پژوهش قرار دارد، این است که با توجه به تحول سیستم بین‌الملل به سیستم شبکه‌ای که قاعدتاً الگوی منطقه‌گرایی را نیز به الگوهای شبکه‌ای تغییر داده است، این الگوی نوین از منطقه‌گرایی چه جایگاه و پیامدهایی بر امنیت ملی عراق دارد و جایگاه ایران در این فرایند چیست؟ پاسخ به این پرسش فرضیه یا فرضیه‌های پژوهش براساس واقعیت‌های نوپدید در حوزه امنیت ملی و منطقه‌گرایی شکل می‌گیرد. در سیستم‌های بین‌المللی پیچیده-آشوبی به دلیل به هم پیوندی شبکه‌ای لایه‌های نظم، منطقه‌گرایی به‌عنوان سازوکاری برای مدیریت لایه‌های نظم، از طریق مدیریت و کنترل محیط سیستم منطقه‌ای و تبدیل آن به الگوهای گوناگون همکاری در کنترل تهدیدات، امنیت ملی کشورها از جمله عراق را تحت تأثیر قرار می‌دهد و ایران دارای نقش پیوندی در این شبکه است؛ منطقه‌گرایی و امنیت ملی در سیستم بین‌المللی پیچیده-آشوبی باوجود سابقه‌ای دیرینه، اما به‌عنوان یک نوپدید یعنی دارای ویژگی‌های نوپدید خود را نشان می‌دهد. به همین سبب مطالعه چنین پدیده‌هایی از راه روش‌های سنتی پژوهش شدنی نیست. آبداکشن از جمله روش‌شناسی غالب جهت مطالعه چنین الگوهای نوپدید است؛ با شناسایی نوپدیدگی‌ها می‌توان فرضیه‌های مناسب را استخراج کرد. پس از آن، براساس فرضیه‌های یادشده، فرایند نظریه‌کاوی و ارائه چهارچوب نظری نسبتاً مناسب استخراج می‌شود و پس از مطالعه مورد یعنی عراق در نهایت الگوی نظری مناسب استخراج خواهد شد.

۱. نوپدیدگی‌های نظم‌های منطقه‌ای و امنیت ملی

در قالب نوین، عراق دارای شبکه منطقه‌ای است که دارای بلوک‌ها و خوشه‌های گوناگونی است. به عبارتی دارای شبکه یا سیستم چند پیکری است که درهم تنیده شده و در قالب یک شبکه آشیانه‌ای نمایان شده است. در این شبکه واقعیت‌های نوپدیدی خود را نمایان ساخته‌اند. بر این اساس، اولین واقعیت نوپدید را می‌بایست در سازه‌های نظم دید که مبتنی بر آن اولین نتیجه فروپاشی یک نظم شکل‌گیری سازه‌های جدید منطقه‌ای است؛ به این معنی که فروپاشی در یک سازه منجر به شکل‌گیری جدال برای شکل‌دهی به سازه یا سازه‌های نوین نظم می‌شود. لذا از بُعد سازه‌های بخش‌هایی از سازه منطقه‌ای عراق با آشفتگی روبه‌رو شده است؛ وجود نیروهای غیردولتی و فعال شدن آن‌ها و حتی اقدام آن‌ها علیه کشورهایی چون سوریه، سازه‌ها را متزلزل ساخته است. از سوی دیگر اسرائیل نیز سازه‌ها را با تغییر و بی‌ثباتی مواجه کرده است. آشفتگی سازه‌های بخشی از نوپدیدگی سازه‌های در نظم منطقه‌ای عراق به شمار می‌آید.

دومین واقعیت نوپدید مربوط به دینامیک‌های سیستم است که در وضعیت پیچیدگی بین دینامیک‌ها نوعی رابطه علی بازگشتی وجود دارد که منجر به شکل‌گیری رابطه چرخه‌ای شده است؛ بنابراین قدرت در شبکه منطقه‌ای عراق نیز نوپدیدگی را فزونی بخشیده است و حضور آمریکا در منطقه و عراق و سیاست‌های برخی بازیگران منطقه‌ای این نوپدیدگی‌ها را تشدید کرده است. سومین واقعیت نوپدید چرخه‌های سیستم است که براساس آن نظم قدیمی از بین رفته و نظم جدیدی در سیستم حاکم می‌شود. در سال ۲۰۰۳ با گذار در سیستم منطقه‌ای عراق باعث سقوط نظام قدیم و تأسیس نظام جدید شد که با بازتولید قانون اساسی جدید نوپدیدگی در نظم منطقه‌ای عراق ایجاد شد (بدرآبادی، ۱۳۹۹: ۲۶۱-۲۶۴). چهارمین واقعیت نوپدید نیز مربوط به الگوهای رفتاری و گوناگونی رفتارهای واحدها و سیستم بین‌الملل است. جنگ‌های منطقه‌ای از جمله نوپدیدگی‌های اساسی در شبکه منطقه‌ای عراق به شمار می‌آید. رفتارهای اسرائیل، ترکیه و آمریکا برجسته‌ترین نوپدیدگی‌های رفتاری در حوزه شبکه منطقه‌ای عراق است. پنجمین واقعیت نوپدید کنترل سیستم است که به نقش بازیگران مختلف در کنترل سیستم منطقه‌ای اشاره دارد (قاسمی، ۱۴۰۱: ۲۹۵). افزون بر آن تلاش‌های قدرت‌های بیرونی مانند آمریکا و پایگاه‌سازی آن در عراق و تلاش برای ایجاد سامانه کنترل جدید و نظم نوین، عراق را با نوپدیدگی اساسی روبه‌رو ساخته

است. نوپدیدگی‌های امنیتی ملی و منطقه‌گرایی چند فرضیه اساسی را مطرح می‌نماید که برجسته‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

۱. پیچیدگی و آشوبی شدن سیستم بین‌المللی، عراق را در کانون یک شبکه منطقه‌ای چند پیکری و لایه‌ای قرار داده است که برخی از پیکرهای آن مانند حوزه شامات با بی‌ثباتی‌های راهبردی روبه‌رو است و امنیت ملی عراق را به‌صورت مستقیم تهدید می‌کند. این تهدیدات صرفاً از راه تلاش‌های منفرد عراق قابل‌حل نیست و با توجه به تهدیدات آن سیستم، سازه‌های نظم منطقه‌ای عراق منطقه‌گرایی را به‌عنوان ابزاری برای حل آن بر سیاست خارجی عراق تحمیل می‌کند.
۲. پویای قدرت و اقتصاد به‌طور اساسی در شبکه منطقه‌ای عراق، امنیت ملی کشور را تحت تأثیر قرار داده است. پویای قدرت از جمله نقش‌یابی برخی قدرت‌های منطقه‌ای مانند ترکیه در حوزه شامات و شمال سوریه عملاً شاخه‌ای از شبکه منطقه‌ای آن را فلج نموده است که پیامدهای آن به عراق سرایت می‌نماید بن‌بست راهبردی برای عراق در بخش غربی شبکه منطقه‌ای آن ایجاد کرده است. از سویی پویای قدرت غیررسمی تهدیدی علیه این کشور است؛ ضمن اینکه قدرت‌یابی و پایگاه‌سازی آمریکا در عراق و این حوزه چنین بن‌بست راهبردی شبکه‌ای را تشدید کرده است. از سوی دیگر، پویای اقتصاد شاخه‌زایی منطقه‌ای تکامل شبکه منطقه‌ای عراق را شش‌ساخته است که می‌تواند عاملی برای توزیع فشارهای سیستمی و همچنین منابع یابی برای رشد منطقه‌ای باشد.
۳. نوپدیدگی‌ها در نظم جهانی و گذار قدرت به سمت حوزه شرقی و پیوستگی این حوزه به شبکه منطقه‌ای عراق و وجود کارگزاران میانی مانند ایران و همچنین پیوستگی حوزه ژئوپلیتیک خشکی و دریایی این گستره با عراق فرصت تحکیم منطقه‌گرایی این کشور براساس پیوندسازی و راهبردهای پیوندی با این گستره را فراهم ساخته است.
۴. منطقه‌گرایی شبکه‌ای با خوشه‌های گوناگون به‌ویژه خوشه‌های شمالی و حوزه شرقی و خوشه دریایی جنوبی امنیت ملی عراق را از طریق به هم پیوندی شبکه‌ای و فراهم ساختن زمینه کارکرد قواعد شبکه مانند کنترل تهدیدات، توزیع فشارها و جذب منابع تقویت می‌نماید.

مجموعه این فرضیه‌ها زمینه را برای واکاوی نظریه غالب جهت بازگفت و تبیین منطقه‌گرایی عراق و امنیت ملی آن فراهم می‌نماید.

۲. منطقه‌گرایی شبکه‌ای - انطباقی

ویژگی‌های نوپدید در عرصه امنیت ملی و منطقه‌گرایی چند بنیان اساسی برای نظریه‌پردازی در این خصوص مطرح می‌سازد:

۱. امنیت ملی پدیده‌ای که صرفاً میان دو کشور تعریف شود نخواهد بود. امنیت پدیده سیستمی است؛ بنابراین هرگونه نظریه‌پردازی در مورد آن مبتنی بر نظریه سیستم‌ها خواهد بود؛
۲. افزون بر سیستمی بودن پدیده امنیت، سیستم نوین از گونه سیستم‌های بین‌الملل پیچیده-آشوبی است که دارای قواعد مشخصی از جمله غیرخطی، شاخه‌ای، تعادل پویا وابستگی حساس و ... است؛
۳. منطقه‌گرایی در این سیستم مستلزم بار نمودن ویژگی‌های شبکه‌ای بر آن است.

با توجه به این بنیان‌ها منطقه‌گرایی در سیستم‌های بین‌المللی پیچیده-آشوبی منطقه‌گرایی از گونه شبکه‌ای- انطباقی است که مهم‌ترین الگوهای آن شامل چهار الگوی منطقه‌گرایی آشیانه‌ای (متداخل)، منطقه‌گرایی پراکنشی، منطقه‌گرایی یکپارچه و ادغام‌شده و منطقه‌گرایی بلوکی و چند پیکری می‌شود (قاسمی، ۱۴۰۱: ۳۵۳). شکل‌گیری منطقه‌گرایی آشیانه‌ای (متداخل)؛ مبتنی بر اصل سلسله‌مراتب تودرتو بوده و براساس آن هر تراز سیستم، درون تراز بزرگ‌تر قرار داشته و تکامل سازه‌ای سیستم می‌تواند منجر به شکل‌گیری حوزه‌های نوینی شده و این سازه‌های نوین را به سازه‌های قبلی بیفزاید؛ بنابراین شاخه‌سازی در سیستم‌های بین‌المللی پیچیده سازوکاری است که به این تکامل شکل داده و سیستم بین‌الملل را به سمت شبکه‌ای شدن هدایت می‌کند که براساس آن هر یک از شاخه‌ها نوع خاصی از فشارها را خنثی می‌کنند. لذا خوشه‌ها به شکل آشیانه‌ای در پیوند باهم بوده و در قالب منطقه‌گرایی آشیانه‌ای قرار می‌گیرند و هر شاخه و یا منطقه خود به‌منزله آشیانه برای منطقه یا مناطق دیگر است و پیوندهای مختلف آن‌ها را به‌عنوان یک سیستم چندلایه نشان می‌دهد. افزون بر آن بخشی از آشیانه‌ای شدن سیستم بین‌الملل شبکه‌ای ناشی از آمیختگی در دینامیک قدرت کشورها برای آفرینش و بازآفرینی قدرت است. شبکه منطقه‌ای دارای یک هسته

کانونی بوده و با آمیختگی با مناطق دیگر فرایند ادغام در آن‌ها شکل گرفته و مبتنی بر این ادغام لایه بزرگ‌تر شکل می‌گیرد و در طول زمان این روند منجر به افزودن لایه‌های جدید به منطقه می‌شود (قاسمی، ۱۴۰۱: ۳۵۴).

منطقه‌گرایی شبکه‌ای از راه‌های زیر به امنیت ملی کشورها کمک می‌نماید:

- ❖ منطقه‌گرایی شبکه‌ای دارای ویژگی خوشه‌ای است. به عبارتی سیستمی چند پیکری است و هر کدام از خوشه‌ها بخشی از نیازهای کشور را تأمین می‌نماید ضمن اینکه می‌تواند عاملی برای انتقال فشارها به محیط و در نتیجه کاهش فشارها بر کشور باشد.
- ❖ منطقه‌گرایی شبکه‌ای مشارکت کارگزاران گوناگون را در حل موضوعات امنیتی افزایش می‌دهد؛ به عبارتی کارگزاران گوناگون به دلیل منافع خود اجازه بروز بسیاری از پدیده‌های ضد امنیتی علیه یکدیگر را نخواهند داد.
- ❖ در منطقه‌گرایی شبکه‌ای و شبکه منطقه‌ای برآمده از آن کشورها نسبت به یکدیگر و رفتارهای یکدیگر وابستگی حساس خواهند یافت؛ بنابراین بسیاری از رفتارهای آن‌ها نسبت به یکدیگر اثرگذار خواهد بود؛ بنابراین در کنترل پدیده‌های نامطلوب علیه یکدیگر مشارکت می‌نمایند.
- ❖ در منطقه‌گرایی شبکه‌ای جریان ارتباطات و قدرت در شبکه سیال می‌شود بنابراین از هژمونی یک کشور بر سایرین جلوگیری خواهد کرد.
- ❖ سیال شدن قدرت و ارتباطات در شبکه منطقه‌ای می‌تواند عاملی برای کنترل مشترک توسط کشورها و در نتیجه جلوگیری از یک‌جانبه‌گرایی باشد.
- ❖ منطقه‌گرایی شبکه‌ای توانایی عرضه منابع منطقه را افزایش داده و عاملی برای کنترل آنتروپی‌ها است.
- ❖ منطقه‌گرایی شبکه‌ای می‌تواند با ایجاد ثبات راهبردی بازخوانی عاملی جهت شکل دادن به رژیم‌های همکاری منطقه‌ای باشد.

۳. منطقه‌گرایی شبکه‌ای و امنیت ملی عراق

موقعیت جغرافیایی عراق به گونه‌ای است که سیاست خارجی منطقه‌ای شبکه‌ای را بر آن تحمیل می‌کند. عراق در کانون مجموعه‌ای از خوشه‌های منطقه‌ای قرار گرفته است. اولین اصل در شبکه‌ای بودن یک منطقه، گوناگونی است که کشور عراق از این ویژگی برخوردار است. از بُعد لایه و خوشه ژئوپلیتیک خشکی خوشه شامات در غرب آن، قفقاز

در شمال غرب آن، آسیای میانه و ایران در شرق از برجسته‌ترین آن‌ها است؛ ویژگی دیگر عراق گوناگونی خوشه ژئوپلیتیک دریا پایه آن است که در جنوب از طریق جزیره فاو به خلیج فارس و ادامه آن به اقیانوس هند و دنباله‌های آن وصل می‌شود. هرچند از این بُعد دارای محدودیت دسترسی است و فاو تنها نقطه پیونددهنده آن به دریاست؛ منطقه‌گرایی شبکه‌ای در عراق به‌عنوان رویکردی نوین نه تنها بلوک‌ها و خوشه‌های منطقه‌ای غرب و شرق آسیایی این کشور را بازتعریف می‌کند بلکه با پیوندسازی هوشمندانه با این بلوک‌ها راهی برای کنترل تهدیدات و تقویت امنیت ملی آن می‌گشاید.

۳-۱. بلوک‌های منطقه‌ای عراق

در وضعیت پیچیدگی، شبکه‌های منطقه‌ای کشور در قالب شبکه‌های چندپیکری تعریف می‌شوند. شبکه منطقه‌ای ایران نیز برآمده از مجموعه‌ای از خوشه‌ها و بلوک‌هایی است که هرکدام خود در قالب شبکه کوچک‌تر تعریف می‌شوند. بلوک‌های منطقه‌ای عراق را می‌توان شامل بلوک شامات و عراق، بلوک خلیج فارس و عراق، بلوک روسیه، آسیای مرکزی و قفقاز با عراق و بلوک ایران، شبه‌قاره هند و عراق دانست.

۳-۱-۱. بلوک شامات و عراق

بلوک شامات متشکل از کشورهای سوریه، لبنان، ترکیه، اردن، فلسطین و رژیم صهیونیستی است که یکی پیوستگی آن‌ها به‌ویژه پیوستگی جغرافیایی آن‌ها یکی از بلوک‌های منطقه‌ای عراق را شکل می‌دهد. در بلوک شامات ساختار تعارضات دارای ساختارهای چندبُعدی است، بخشی از ساختار تعارضات درونی است. به سازه‌ها، پوشش قدرت، چرخه‌های رشد و زوال قدرت و نوع سیستم کنترل آن مرتبط است. این در حالی است که سازه و جایگاه ژئوپلیتیک آن در نظم جهانی آن را در کانون تعارضات جهانی از جمله تعارضات برآمده از الگوی گذار است. در این راستا یکی از عناصر اساسی در ساختار تعارضات بلوکی در این حوزه مربوط به گروه‌های پیوندی است که سیستم‌های سیاسی موجود در این بلوک را نسبت به یکدیگر آسیب‌پذیر نموده و عاملی برای گسترش تعارضات محسوب می‌شوند. گروه‌های تکفیری و افراطی مانند داعش، تحریرالشام و ... در سوریه و بقایای حزب بعث و خانواده صدام حسین، گروه‌های

نیابتی و ساختگی آمریکا در اردن و گروه‌ها و احزاب ترکمانی وابسته به ترکیه و گروه‌های مرتبط به اسرائیل و ... از این جمله محسوب می‌شوند.

بخشی از ساختار تعارضات در بلوک شامات، مرتبط با ساختار غیردولتی است که مبتنی بر گروه‌های پیوندی بوده و برتری یافته است. در موقعیت تعارض سوریه با عراق، در گذشته به صورت اهداف رقابتی بر سر رهبری جهان عرب بود؛ اما بعد از تغییر و تحولات در منطقه سمت‌وسوی دیگری به خود گرفته که بر مبنای اعتقادات و ایدئولوژی ناسازگار بوده که از طرف گروه‌های پیوندی اظهار گردیده است. تداوم این فرایند تعارضی باعث واگرایی بین دو کشور شده است؛ علاوه بر این در موقعیت تعارض اردن با عراق متوجه تلاش بقایای حزب بعث مقیم اردن برای احیای اقتدار از دست‌رفته خود در عراق با گروه‌های اجتماعی هم‌سوی خود در داخل عراق در ارتباط بوده‌اند. در وضعیت پیچیده و آشوبی منطقه، موقعیت تعارضی اسرائیل اساسی است. این رژیم با ارتباطات خرد و کلان با گروه‌های پیوندی همیشه در جهت ایجاد اغتشاشات و بی‌ثباتی در عراق تلاش نموده است. از سوی دیگر عراق در کانون توسعه‌طلبی اسرائیل قرار دارد. سیطره و کنترل بر عراق از طرف اسرائیل و البته به نیابت آمریکا تلاشی برای عمق‌بخشی به ژئوپلیتیک خشکی و هوا-فضایی اسرائیل محسوب می‌شود. تسلط بر این کشور، سبب آسیب‌پذیرسازی ایران می‌شود.

ساختار هیدروپلیتیک شامات از جمله دیگر عوامل تعارضات در این بلوک است. ترکیه برای هژمون و کنترل منطقه‌ای بر این حوزه از منابع زیست‌محیطی به‌ویژه منابع آب شیرین به‌مثابه یک دینامیک قدرت برای ایجاد فشارهای سیستمی در جهت تأمین منافع خود تأکید دارد (هاشمی، ۱۳۹۵: ۸۰-۸۱). ترکیه با الگوی راهبردهای هیدروهژمون‌گرایانه برای نظم‌سازی در حوزه شامات مشکلات بسیاری از طریق پروژه‌های سدسازی بر روی دجله و فرات به‌قصد امتیازگیری از عراق و سوریه ایجاد کرده است (حمیدی و مزدخواه، ۱۴۰۱: ۴۱-۴۲). علاوه بر این، رودخانه فرات بعد از طی مسیر از خاک ترکیه وارد خاک سوریه شده و این کشور نیز با ساخت سدهای فرات (الثوره) و تشرین سبب کاهش آب فرات در خاک عراق شده است. چنین اختلافات سوریه، لبنان، اردن و اسرائیل در صورت عدم تفاهم یک بحران عظیم بین آن‌ها ایجاد خواهد کرد (حافظ‌نیا، ۱۳۸۵: ۱۷۸-۱۸۰).

یکی از مهم‌ترین مسائل تعارضاتی دیگر در ساختار بلوک شامات، حضور قدرت‌های مداخله‌گر خارجی به‌ویژه ایالات متحده و دولت نیابتی آن یعنی رژیم صهیونیستی است. آمریکا از راه دولت نیابتی خود یعنی رژیم صهیونیستی تغییر نقشه ژئوپلیتیک حوزه

شامات را دنبال می‌نماید. الگوی تغییر بر الگوی تجزیه و کاهش عمق راهبردی کشورهای بزرگ منطقه مانند عراق، ایران، سوریه، حتی ترکیه و عربستان مبتنی است که دو هدف اساسی را دنبال می‌کند؛ هدف نخست، کاهش فشارهای سیستمی و پویش قدرت حوزه شامات بر اسرائیل و آمریکا و هدف دوم، یکپارچه‌سازی حوزه ژئوپلیتیک دسترسی خود و اسرائیل است. این موضوع شاید یکی از برجسته‌ترین فشار و تهدید بر عراق هست.

از دیگر علل تعارضات، مشکلات سرزمینی و تداخلات ارضی است. برای مثال، ترکیه به بهانه حفظ امنیت ملی برای رویارویی و جنگ‌های پراکنده با حزب کارگران در بخشی از مناطق مرزی اقلیم کردستان عراق پایگاه‌سازی کرده و این اقدام باعث افزایش تعارضات بین دو کشور گردیده است. سوریه نیز با عدم رضایت از خط مرزی قرارداد ۱۹۲۰ م (سایکس-پیکو)، ادعاهای سرزمینی در مقابل عراق دارد. لذا در بلوک شامات و عراق ساختار تعارضات گسترده‌تر از ساختارهای همکاری است.

خوشه‌های شبکه منطقه‌ای عراق کاملاً تعارضی بوده و به عبارتی ایجادکننده مسائل امنیتی برای این کشور است. به‌طور کلی حوزه شامات هرچند بخشی از شبکه منطقه‌ای عراق محسوب می‌شود، اما این خوشه کانون تهدید و فشارهای منطقه‌ای و جهانی بر عراق است. فرصت‌های همکاری برای عراق در این حوزه بسیار محدود است و روابط‌پذیری شبکه فرعی حوزه شامات بسیار محدود است؛ به‌گونه‌ای که این حوزه دارای بن‌بست ارتباطی و ارتباط بخشی برای این کشور محسوب می‌شود.

۳-۱-۲. بلوک خلیج فارس و عراق

از دیگر حوزه‌هایی که عراق می‌تواند با آن‌ها بلوک‌های منطقه‌ای ایجاد کند، بلوک خلیج فارس است. این بلوک متشکل از کشورهای ایران، عراق، عربستان سعودی، کویت، بحرین، قطر، امارات متحده عربی و عمان است. این سازه بلوک خلیج فارس به‌طور کلی حالت لایه‌های متمایز یافته دارد که لایه اول مرکزی شامل کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و لایه دوم شامل کشورهای ایران و عراق می‌شود (قاسمی و صلح‌جو، ۱۳۹۷: ۲۰۰). یکی از عوامل ساختار تعارضی در بلوک خلیج فارس با عراق علی‌رغم عربی بودن کشور عراق، جایگاه قدرت این کشور در ساختار شبکه منطقه‌ای خلیج فارس است. بنابراین ساختار رفتاری این کشورها با عراق ساختاری تعارضی و نه ساختاری مبتنی بر همکاری است. یکی دیگر از مشکلات ساختار همکاری و تعارضات

در این بلوک با عراق مربوط به توزیع قدرت است که از یک طرف ناشی از عدم تناسب قدرت عراق با کشورهای ذره‌ای خلیج فارس است و از طرف دیگر ناشی از رقابت ساختاری با عربستان سعودی است.

علاوه بر این عراق در این حوزه با تنگنای ژئوپلیتیکی روبه‌رو است؛ زیرا محدوده ارتباطات آن از طریق دریایی تنها در حدود ۵۸ کیلومتر است؛ در صورتی که کشورهای دیگر این حوزه گستره دریایی چشمگیری برای پیوند به جهان ارتباطات دارند. عراق با این محدوده خاص دریایی همیشه تهدیدپذیر بوده است (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۳-۸۴؛ عزتی، ۱۳۸۵، ۲۷). بنابراین، رفع این تنگنا و خارج شدن از این بن‌بست همواره تمایل استراتژیک عراق بوده است. با این وجود ارتباط با ایران یکی از راهکارهای مناسب رفع این تنگنا است. در این حوزه مهم‌ترین تعارضات مرزی و ارضی حل‌نشده با کویت و ایران است که ریشه در وضعیت آسیب‌پذیر ژئواستراتژیک عراق در منطقه و محدودیت دسترسی این کشور به سواحل خلیج فارس دارد (هاشمی و همکاران، ۱۳۹۵: ۸۴-۸۵). همچنین یکی دیگر از ویژگی‌های برجسته این شاخه پیوستگی ژئوپلیتیکی دریایی آن یا حوزه ژئواستراتژیک اقیانوس هند و دریای عمان است. این پیوستگی می‌تواند کانال و ارتباط این شاخه در پیوند با عراق در این حوزه ژئواستراتژیک باشد. از سوی دیگر در این گستره ایران نیز از جمله کانال ژئوپلیتیک خشکی پیونددهنده عراق با حوزه‌های ژئواستراتژیک دریایی اقیانوس هند و دریای عمان، شبه‌قاره هند و چین است. این موضوع پیوندسازی شبکه‌ای عراق با شاخه‌ها، نظامی دریایی و خشکی بزرگ‌تری فراهم می‌نماید.

۳-۱-۳. بلوک روسیه، آسیای مرکزی و قفقاز با عراق

این بلوک از پنج کشور حوزه آسیای مرکزی و سه کشور حوزه قفقاز و کشور روسیه به‌عنوان یک قدرت هم‌جوار و تأثیرگذار بر کشورهای این دو حوزه تشکیل شده است. ایران پلی برای ارتباط بخشی میان عراق و این حوزه است. از طرفی هم عراق می‌تواند پلی ارتباطی و یا کانونی برای رسیدن کشورهای حوزه آسیای مرکزی و قفقاز به کشورهای بلوک شامات و کشورهای عربی حوزه‌های خلیج فارس و شمال آفریقا مانند مصر از راه خشکی باشد. به این ترتیب با در نظر گرفتن فاصله جغرافیایی و ژئوپلیتیکی کشورهای این بلوک با عراق، ساختار همکاری بین آن‌ها می‌تواند براساس الگوهای موجود منطقه‌ای و مطابق با نیازهای عراق و این حوزه‌ها و بر پایه اصل «وابستگی

متقابل» و «انعطاف‌پذیری» بنانهاده شود تا عراق به‌طور مؤثر با بلوک روسیه، آسیای مرکزی و قفقاز ادغام شود. این مدل ساختار همکار و تعامل چندجانبه نه‌تنها فرصت‌هایی در حوزه اقتصاد، انرژی، امنیت، سیاست خارجی و تقویت جایگاه ژئوپلیتیکی همه طرف‌ها قرار می‌دهد، بلکه می‌تواند به‌عنوان موازنه هوشمند در راستای کم‌رنگ نمودن نفوذ ایالات‌متحده در شبکه منطقه‌ای عمل کند.

۳-۱-۴. بلوک ایران، شبه‌قاره هند و عراق

بلوک دیگری که عراق در شبکه منطقه‌ای خود با آن پیوند می‌یابد ایران و خوشه جنوب غرب و شرق آسیا است که خود متشکل از ایران، پاکستان و افغانستان و کشورهای حوزه شبه‌قاره هند است. به‌طوری‌که به‌واسطه پل ارتباطی ایران، عراق می‌تواند به حوزه شبه‌قاره هند و شرق آسیا به‌ویژه از طریق دریای عمان و اقیانوس هند به آن راه یابد. لذا جهش قدرت منطقه‌گرایی یک کشور مانند عراق مستلزم تلاش برای رسیدن به حوزه‌های استراتژیک بزرگ‌تر است. با چرخش عراق به سمت کشورهای حوزه ژئوپلیتیکی ایران در شرق و جنوب آسیا اقدامی برای رهایی از ساختارهای تعارضی غرب آسیا و رسیدن به ساختارهای همکاری و هم‌افزایی در آن بلوک خواهد بود، زیرا ساختارهای مبتنی بر همکاری در این مناطق می‌تواند به‌عنوان یک الگوی موفق همگرایی منطقه‌ای عمل کند. بدین ترتیب با ابداع این ارتباط منطقه‌گرایی، فرصت‌های مهمی در زمینه‌های مختلف ژئواکونومیکی و ژئوپلیتیکی ایجاد می‌گردد که نه‌تنها منافع اقتصادی را تأمین می‌کند، بلکه اقدامی برای انتقال ژئوپلیتیک قدرت بلوک‌های تأثیرگذار مانند چین، هند و ایران به عراق، کانون تحولات و ارتباط منطقه غرب آسیا و راه توزیع قدرت شبکه ژئوپلیتیک به بلوک‌های شامات و خلیج فارس خواهد بود که این مسئله تا حدودی در ایجاد موازنه قدرت و بازدارندگی برای عراق مؤثر خواهد بود.

به‌طور کلی دو مسیر ژئوپلیتیک خشکی و دریایی سبب یکپارچگی ژئوپلیتیک عراق شده و سبب شکل‌گیری حوزه راهبردی برای شبکه‌سازی عراق می‌گردد. هر دو مسیر ژئوپلیتیک خشکی و ژئوپلیتیک دریایی یعنی ژئوپلیتیک دریایی خلیج فارس، دریای عمان و حوزه مکران از آن جمله است.

۳-۲. پیوندسازی (شبکه‌سازی) بلوک‌ها در شبکه منطقه‌ای عراق

بلوک‌ها و شاخه‌ها تنها بخشی از شبکه‌های منطقه‌ای را شکل می‌دهند و تنها مواد خام در شبکه‌سازی منطقه‌ای و از آن راه تقویت امنیت ملی است. پیوندسازی و تدارک سازوکارهای پیوندساز اساس منطقه‌گرایی شبکه‌ای در تقویت امنیت ملی کشورها از جمله عراق به شمار می‌آید. در این راستا عراق به سه نوع پیوندسازی ارتباطی، نقطه‌ای و بازخورانی نیازمند است.

پیوندسازی ارتباطی به فرایند ایجاد و تنظیم یا مدیریت ارتباط بین واحدها یا خوشه‌های مختلف در یک شبکه اشاره دارد. شامات به سبب عدم انسجام ساختار در بُعد درونی و بیرونی به منطقه‌ای پیچیده در شبکه منطقه‌ای عراق تبدیل شده است که ساختار تعارضات آن در حوزه‌های تهدیدات مانند گروه‌های پیوندی، ساختار هیدروپلیتیک آب، تعارضات ژئوپلیتیک (تداخلات سرزمینی) و حضور نیروهای خارجی از مهم‌ترین کدهای عملیاتی ژئوپلیتیک تعارضی محسوب می‌شوند، عراق به سبب جایگاه و نقش ژئوپلیتیک آن، مورد هدف این تعارضات قرار گرفته است. برای رهایی از این وضعیت، عراق نیاز به افزودن به شاخه‌های ژئوپلیتیک در شبکه منطقه‌ای خود دارد. با ایجاد و اتحاد یا توافق راهبردی با ایران در راستای مستحکم ساختن روابط دو جانبه با همدیگر و بنا نهادن به پلی ارتباطی با بلوک‌های روسیه، آسیای مرکزی و قفقاز و شبه‌قاره هند فشارهای سیستمی کاهش می‌یابد. عراق با پیوندسازی ارتباطی از یک سو به کانون پیوندی ژئوپلیتیک خشکی بلوک‌های شرق آسیا با بلوک شامات و از سوی دیگر به یکی از پل‌های ارتباطی ژئوپلیتیک دریایی خلیج فارس - اقیانوس هند - دریای مدیترانه تبدیل می‌شود.

عراق با برخورداری از عناصر هویتی خویشاوندی و هویت دینی در سطح جهان اسلام به‌ویژه مکان‌های مقدس مذهبی و زیارتی مانند عتبات عالیات کربلا و نجف اشرف به‌عنوان کدهای عملیاتی ژئوکالچری و محور راهبردی پیوندسازی ارتباطی در شبکه ژئوکالچری منطقه‌ای بخصوص با ایران از جایگاه بالایی برخوردار است.

از بُعد پیوندسازی نقطه‌ای، عراق جزو آن کشورهایی است که از بُعد ژئوپلیتیک دریایی و خشکی نیازمند پیوندسازی با ایران است. پیوندسازی نقطه‌ای در خوشه ژئوپلیتیک خشکی از طریق ایران و در همین راستا پیوندسازی نقطه‌ای چابهار - فاو از طریق ژئوپلیتیک دریا شذنی است. عراق با این پیوند به‌عنوان یکی از کانون‌های حمل‌ونقل و انرژی بین خلیج فارس، مدیترانه، آسیای مرکزی و شبه‌قاره هند تبدیل

می‌گردد. این راهبرد عراق را از وابستگی به یک محور خاص خارج کرده و توازن ژئوپلیتیک و اقتصادی آن را تقویت می‌کند.

براساس الگوی منطقه‌گرایی شبکه‌ای متداخل، ارتباط بین نقاط کارکردی و استراتژی دو کشور مانند بندر چابهار و سواحل مکران ایران و بندر فاو، همچنین خوزستان (شلمچه) در ایران و بصره در عراق، امنیت استراتژیک و همکاری پایدار دوجانبه را تقویت می‌کند؛ زیرا ایران از طریق بندر چابهار امکان دسترسی عراق را به اقیانوس هند ایجاد کرده و عراق نیز از طریق فاو مسیر ترانزیتی ایران به مدیترانه را فراهم می‌کند. نزدیکی جغرافیایی شلمچه و بصره نیز امکان تجارت سریع‌تر و ارزان‌تر را به دو طرف می‌دهد. از منظر کاهش تهدیدات نیز با اجرای این پیوند وابستگی عراق به مسیرهای تحت کنترل بازیگران رقیب در خلیج فارس کاهش یافته و از تنگنای ژئوپلیتیک خارج می‌شود. این شبکه‌سازی همچنین می‌تواند به‌عنوان یک اهرم بازدارنده در برابر فشارهای خارجی عمل کرده و باعث هم‌افزایی در برابر تهدیدات مشترک گروه‌های پیوندی، تکفیری و افراطی در بلوک شامات گردد.

در پیوندسازی بازخوانی هدف ایجاد وابستگی‌های حساس و متقابل و توزیع آن‌ها خواهد بود (قاسمی، ۱۴۰۱: ۴۷۴). در درون سیستم‌های پیچیده و آشوبی پیوندسازی بازخوانی زمینه را برای شکل‌گیری وضعیت وابستگی حساس فراهم می‌کند (قاسمی، ۱۳۹۵: ۷۳). برجسته‌ترین راه‌کار چنین الگویی بهره‌گیری از توان‌های سرمایه‌گذاری مشترک در حوزه‌های گوناگون با عراق است.

۳-۲-۱. منطقه‌گرایی شبکه‌ای، کنترل تهدیدات و جایگاه ایران

شبکه منطقه‌ای عراق با وضعیت ساختاری رقابتی-تعارضاتی فشارهای ناشی از شکل‌گیری گروه‌های پیوندی و ضدسیستمی، هیدروپلیتیک آب، تنگناهای ژئوپلیتیک، تداخلات ارضی و حضور قدرت‌های مداخله‌گر خارجی در بلوک‌های شامات و خلیج فارس روبه‌رو است و برای دستیابی به کنترل نظم در سطح شبکه، عراق نیازمند مدیریت بلوک‌ها و نحوه وابستگی به ارتباطات و پیوندها از طریق وابستگی‌های متقابل و حساس است؛ زیرا با الگوی ارتباطی میان بلوک‌ها وابستگی حساس نقطه تعادلی ایجاد می‌کند که این نقطه، شبکه را در وضعیت موجود حفظ کرده و یا مجبور به انعطاف‌پذیری در برابر شرایط خواهد کرد. از سوی دیگر نئولیبرال‌ها وابستگی متقابل را راهی برای همکاری و غلبه بر موانع آن، از جمله آنارشی می‌دانند (قاسمی، ۱۴۰۱: ۱۹۸).

در این راستا مناسب‌ترین راهکار برای خارج شدن عراق از بن‌بست استراتژیک و تنگنای ژئوپلیتیکی حوزه‌های غرب آسیا ایجاد الگوهای هم‌افزایی شبکه‌ای از طریق بلوک‌های شرق آسیا است که آن‌هم با تنوع‌بخشی در حوزه‌های سیاست خارجی و مدیریت و کنترل تهدیدات در شبکه منطقه‌ای همراه است که بهترین الگوهای کنترلی برای این منظور شامل کنترل شبکه‌ای و کنترل توزیعی است.

از طریق تنظیم شبکه‌های ارتباطی مثل خلیج فارس، اقیانوس هند، دریای مدیترانه و دریای عمان که عامل هم‌افزایی ژئوپلیتیک دریایی بین شبکه‌های هم‌نوا می‌باشند و عراق را به یک ابر شبکه ژئوپلیتیکی با ویژگی‌هایی از جمله اتصال جهانی و منطقه‌ای، ایجاد نظم جدید، تغییر در توازن قدرت، پیوستگی چندلایه، ساختار غیرمتمرکز و انعطاف‌پذیر، هم‌افزایی استراتژیک تبدیل می‌کند. عراق با شاخه‌زایی در نظم منطقه‌ای خود می‌تواند نقش یک متعادل‌کننده در برابر قدرت‌های ایجادکننده فشارهای سیستمی حاصل از بن‌بست‌های استراتژیک و تنگناهای ژئوپلیتیکی را داشته باشد.

نکته اساسی در شبکه منطقه‌ای عراق بن‌بست راهبردی این شبکه در حوزه غربی خود هست که انباشته‌ای از ستیزه‌ها و تعارضات را در خود جای داده است. احتمال شاخه‌زایی شبکه‌ای عراق در این حوزه بسیار ناشدنی است. به عبارتی شبکه منطقه‌ای عراق نه رابطه‌پذیر بوده و نه مقیاس‌پذیر و به این دلیل نیازمند تغییر سمت‌گیری در سیاست خارجی خود برای منطقه‌گرایی شبکه‌ای است.

عراق از طریق شبکه ژئوپلیتیک خلیج فارس، به حوزه ژئوپلیتیک اقیانوس هند دسترسی می‌یابد تا به کشورهای سوریه و ترکیه محدود نباشد. در صورتی که تحقق شاخه‌زایی در شرق، شبکه ارتباطی، عراق گسترش می‌یابد و از بن‌بست استراتژیک ارتباطی خارج می‌گردد. این کشور با ایجاد یک گریز در منطقه حساس چابهار (مکران) و اتصال آن به منطقه فاو، کنترل ارتباطی را شکل می‌دهد زیرا چابهار بهترین جایگاه ژئوپلیتیکی دریایی را برای عراق فراهم می‌کند. گستره ژئوپلیتیکی چابهار به‌گونه‌ای است که نوار ساحلی آن با شمال خلیج فارس، ساحل پاکستان و منطقه کراچی هم‌جوار است. همچنین این منطقه به‌وسیله دریای عمان، خلیج عدن و کانال سوئز به دریای مدیترانه و اروپا متصل می‌شود. علاوه بر آن عراق به‌واسطه اقیانوس هند به آفریقا، اقیانوس اطلس و قاره آمریکا راه می‌یابد. از دیگر ویژگی‌های سواحل مکران برای عراق، نقش بندرگاهی آن است که نزدیکی به شبه‌قاره هند به موقعیت آن افزوده و باعث افزایش گستره ژئوپلیتیک عراق می‌شود؛ زیرا بندر فاو را که دارای محدودیت ژئوپلیتیک است به اقیانوس هند متصل می‌کند و عراق را از بن‌بست ژئوپلیتیکی دریایی

خارج می‌سازد. این اتصال از یک سو باعث دسترسی عراق به غرب آفریقا و جنوب آسیا و از سوی دیگر اتصال مسیر ژئوپلیتیک شرق آسیا به خود می‌شود که همین امر منجر به تلاش دیگر کشورهای منطقه برای سهم‌یابی و ارتباط و پیوند با این گریدور خواهد شد؛ وقوع چنین امری علاوه بر افزایش کارگزاران سیاست خارجی عراق، این کشور را از داشتن ارتباطات محدود تنها با چند کشور مانند ایالات متحده رها ساخته و در مسیر جدید کارگزاران متعددی مانند چین، هند، پاکستان، استرالیا، کشورهای حاشیه اقیانوس هند، یمن، عمان و ... قرار می‌دهد که خود منجر به تنوع‌بخشی به حوزه‌های سیاست خارجی عراق و بیرون آمدن از محدودیت سیاست خارجی متمرکز بر اروپا، آمریکا و ترکیه می‌شود.

در ارتباطات نیز به مدد پل ارتباطی ایران، عراق می‌تواند به حوزه شانگهای راه‌یافته و با کشورهای این حوزه روابط مبتنی بر ژئواکونومیک و تکنولوژیک ایجاد کند. در راستای ژئوپلیتیک خشکی نیز با باز شدن مسیری به سمت آسیای مرکزی و قفقاز، مغولستان، چین، روسیه و ... در حوزه سیاست خارجی عراق تنوع ایجاد شده و در نتیجه این کشور از بن‌بست ژئوپلیتیک خشکی ترکیه و سوریه آزاد می‌شود.

منطقه‌گرایی شبکه‌ای عراق مبتنی بر اصل گوناگونی به‌عنوان یک «سرمایه پنهان» عمل می‌کند که امکان پاسخ خلاقانه به تغییرات را فراهم می‌آورد که از جمله ویژگی‌های آن کاهش وابستگی، افزایش پایداری، تقویت نقش منطقه‌ای و انعطاف‌پذیری اقتصادی است که با امکان‌پذیری این اصل در حوزه سیاست خارجی و ایجاد تنوع در ارتباطات و وابستگی‌ها، عراق از تأثیر بن‌بست‌های استراتژیک، تنگناهای ژئوپلیتیک و فشار قدرت‌های کنترل‌کننده منفی کاسته و یا می‌تواند آن‌ها را از میان بردارد. از سوی دیگر، براساس اصل شاخه‌ای شدن نظم در سیستم‌های پیچیده و آشوبی، چنین سیستم‌هایی با انبوهی از فشارهای گوناگون روبه‌رو هستند که از طرف کارگزاران به‌منظور پیوندسازی بر سیستم وارد می‌شوند. بر همین اساس سیاست خارجی عراق به دلیل فشارهای پیوندسازی کارگزاران در شبکه منطقه‌ای با شاخه‌ای شدن روبه‌رو خواهد شد و این امر باعث تنوع‌بخشی در سیاست خارجی، انتقال فشارها و جذب منابع می‌گردد.

نتیجه‌گیری

امنیت ملی عراق به‌عنوان دغدغه‌ای اساسی و همچنین پایدار در سیاست داخلی و خارجی آن مطرح بوده است و بنابراین راهبردهای امنیت‌سازی در دستور کار آن بوده است. با توجه به تحول سیاست بین‌الملل و شکل‌گیری سیستم بین‌الملل پیچیده-آشوبی منطقه‌گرایی آن هم از گونه شبکه‌ای به‌عنوان یکی از راهبردهای اساسی کشورها به‌طور عام و عراق به‌صورت ویژه مطرح‌شده است. جایگاه عراق در صفحه ژئوپلیتیک منطقه‌ای و جهانی، آن را با انباشته‌ای از شاخه‌های نظمی روبه‌رو ساخته است که این موضوع کاربست منطقه‌گرایی شبکه‌ای- انطباقی را به‌عنوان یکی از راهبردهای امنیت‌سازی آن ممکن ساخته است. در این میان منطقه‌گرایی شبکه‌ای عراق در قالب پیوندسازی میان خوشه‌ها وابستگی زیادی به ج.ا.ایران دارد. جمهوری اسلامی ایران نقطه کانونی در پیوندسازی گستره ژئوپلیتیک دریایی عراق است که صرفاً به فاو محدود شده است. از محدودیت خارج و این حوزه را به گستره بسیار وسیع‌تر دریای عمان و اقیانوس هند مرتبط می‌نماید، از سوی دیگر ژئوپلیتیک خشکی و خوشه‌های آن از طریق ایران به شبه‌قاره هند، حوزه آسیای مرکزی، شانگهای و حتی چین و شرق آسیا پیوند می‌نماید. از این جهت ایران به‌عنوان کانون و نقطه حساس در پیوندسازی منطقه‌گرایی شبکه‌ای عراق محسوب می‌شود. ج.ا.ایران شبکه منطقه‌ای عراق را از بن‌بست در تکامل نجات می‌دهد.

فهرست منابع

- بدرآبادی، همت (۱۳۹۹). «عراق جدید و تداوم هویت‌های فرو ملی متعارض؛ مسئله ساخت هویت ملی». نشریه سیاست متعالیه. شماره ۳۰. ۲۵۲-۲۷۱
- حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۵). «اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک». مشهد: انتشارات پاپلی.
- حمیدی، سمیه؛ مزدخواه، احسان (۱۴۰۱). «ترکیه و هیدروهمزمن‌گرایی در خاورمیانه»؛ راهبردی برای نظم سازی منطقه‌ای در ژئوپلیتیک بین‌النهرین. مطالعات سیاسی بین‌النهرین. دوره اول. شماره اول. ۳۱-۵۴
- صلح‌جو، عبدالحمید (۱۳۹۷). «چرخه قدرت و نقش‌یابی منطقه‌ای: مطالعه موردی جمهوری اسلامی ایران»، رساله دکتری، دانشگاه تهران. استاد راهنما: دکتر فرهاد قاسمی
- عزتی، عزت‌اله (۱۳۸۱). «تحلیلی بر ژئوپولیتیک ایران و عراق». تهران. موسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- قاسمی، فرهاد (۱۳۹۵). «سیستم‌های پیچیده و آشوبی: الگوی وابستگی حساس، بازدارندگی و جنگ». فصلنامه علمی-پژوهشی سیاست جهانی. دوره پنجم. شماره سوم، ۶۳-۹۶.
- قاسمی، فرهاد (۱۳۹۹). «قدرت، نوپدیدگی و بحران در سیستم‌های بین‌المللی پیچیده و آشوبی: گامی به سوی مدل نظری نوین». فصلنامه روابط خارجی، ۱۲(۳)، ۴۲۳-۴۵۹.
- قاسمی، فرهاد (۱۴۰۱). «گامی به سوی الگوی نظری نظم پراکنشی-شاخه‌ای در سیاست بین‌الملل نوین». فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک، ۱۸(۱).
- قاسمی، فرهاد (۱۴۰۱). «نظریه‌های روابط بین‌الملل و مطالعات منطقه‌ای»، تهران: میزان.
- قاسمی، فرهاد (۱۴۰۱). «قدرت و سیاست بین‌الملل». چاپ اول. تهران. موسسه انتشارات دانشگاه تهران
- هاشمی، سید مصطفی؛ فرجی راد، عبدالرضا؛ سرور، رحیم (۱۳۹۵). «بررسی عوامل مؤثر ژئوپلیتیکی عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران». فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌المللی دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهرضا. شماره ۲۷.
- اعنیه، فرج (۲۰۱۷). «تهدیدات الامن القومي العربي المعاصر (۲۰۰۳-۲۰۱۶)». الرساله الماجستير. جامعه الشرق الاوسط. اشراف: الدكتور محمد حمد القطاطشه
- الحرائی، میلاد مفتاح (۲۰۱۳). «تحدیات الامن القومي فی غرب المتوسط». مرکز کردستان الدراسات الاستراتیجیه. السنه ۲۱. رقم ۹۰.

- الحسينى ا. ك. ج (٢٠١٩). «استراتيجية الأمن القومي العراقي ومركزات بيئته الطبيعية (الموقع الجغرافي- النفط)». لارك ٨ (٣). ٦٠٢-٦١٦.
- ربيع، حامد (١٩٨٤). «نظريه الامن القومي العربي والتطور المعاصر للتعامل الدولي في منطقه الشرق الا وسط». مصر: القايره. دار الموقف العربي.
- صباح العريض؛ ذو الفقار هندول (٢٠٢٠). «المتغيرات المؤثرة في القرار الاستراتيجي للامن الوطني العراقي».
- نوري، مناف (٢٠٢٥). «المتغيرات الاقليميه واثرها على مستقبل العراق». الحدث. ٣٥. ٨٣-٦٠.

References

- Abou-El-Fadl, Reem (2018). "Turkey and the Baghdad pact, 1955: Freeing the Middle East", Published by Cambridge University Press.
- Al-Hosseini A. K. c. (2019). "Iraqi national security strategy and natural environment centres (geographical location - oil)". *Lark* 8 (3). pp. 602-616.
- Ahmedov, V. (2009). *Siriya v mejdunarodnix otnosheniyax na Blijnem Vostoke. Nekotirie problem regionalnoy bezopasnosti* [Syria in international relations in the Middle East. Some problems of regional security] Moscow. Middle East: problems of regional security, 34-41
- Al-Harathi, Milad Miftah. (2013). "National Security Challenges in the Western Mediterranean." *Kurdistan Center for Strategic Studies*. Year 21. No. 90.
- Altınbay, E. H. (2022). A Rational Theoretic Analysis of the Iran-Iraq War. *Journal of Middle East Perspectives*, 1(2), 3-24.
- Babakhan, A. (2004). "The Deportation of Shi'is During the Iran-Iraq War. In *Ayatollahs, Sufis and Ideologies*", edited by Faleh Abdul Jabar, 202. London: Saqi Books.
- Badrabadi, H. (2020). *New Iraq and Continuity of Opposing Intra-National Identities: The Issue of Making National Identity*. *Transcendent Policy*, 8(30), 251-271.
- Bilgin, P., & Futák-Campbell, B. (2021). Introduction: Globalizing (the study of) regionalism in international relations. In *Globalizing regionalism and international relations* Bristol University Press.
- Dodge, T. (2003). *Inventing Iraq: The failure of nation building and a history denied*. columbia university press.
- Ermeydan, B. (2025). Rethinking Regionalism beyond Eurocentrism. *Decentring Global Challenges in International Relations*, 108-124.
- Ghasemi, F., & Solhjoo, A. (2020). Power Cycle in The Complex and Chaotic International System and Regional Role Taking Strategies of The Islamic Republic of Iran. *POLITICAL QUARTERLY*, 50(2), 685-704.
- Ghasemi, F. (2016). Complex and Chaotic Systems: Model of Sensitive Dependency, Deterrence and War. *Global Politics*, 5(3), 96-63.
- Ghasemi, F. (2020). Power, Emergence and Crisis in Complex and Chaotic International Systems: A Step toward a New Theoretical Model. 12(3) 370-549.
- Ghasemi, F. (2022). A Step Towards the Theoretical Model of Dissipated and Bifurcated Order in the New International Politics. *Geopolitics Quarterly*, 18(65), 289-314.
- Ghasemi, Farhad, (2022) *Theories of International Relations*, Tehran, Mizan Publishing
- Ghasemi, Farhad, (2022). *Power and International Politics*, Tehran, University of Tehran press.
- Hafez Nia, Mohammad Reza. (2006). "Principles and Concepts of Geopolitics". Mashhad: Popli Publications.
- Hamidi, S., & Mozdkhah, E. (2022). Turkey and Hydro-Hegemonism in the Middle East; A Strategy for Regional Order-Making in the

- Geopolitics of Mesopotamia. *Mesopotamian Political Studies*, 1(1), 29-52
- Hashemi, S. M., Farajirad, A., & Sarvar, R. (2016). A Study of the Effective Geopolitical factors of Iraq and their Impact on National Security of the Islamic Republic of Iran.
  - Szalontai, B., & Jinil, Y. (2023). Maneuvering between Baghdad and Tehran: North Korea's Relations with Iraq and Iran during the Cold War. *Journal of Cold War Studies*, 25(2), 179-247.
  - Khadduri, M., & Ghareeb, E. (2001). *War in the Gulf, 1990-91: the Iraq-Kuwait conflict and its implications*. Oxford University Press.
  - Kadhim, A. (2012). *Reclaiming Iraq: the 1920 revolution and the founding of the modern state*. University of Texas Press.
  - Lenz, T., & Söderbaum, F. (2025). Comparative Regionalism beyond Europe versus the rest. *Review of International Studies*, 1-17.
  - Nouri, Manaf. (2025). "Regional Changes and Their Effects on the Future of Iraq". *Al-Hadath*. 35. 60-83.
  - Robins, Ph. (1990). "Iraq: Revolutionary treats and regime Respons, in Esposito", J. L, *The Iranian Revolution: It's Global Impact*, Florida: University Press of Florida.
  - Rubin, A. H. (2007). Abd al-Karim Qasim and the kurds of Iraq: Centralization, resistance and revolt, 1958–63. *Middle Eastern Studies*, 43(3), 353-382.
  - Lake, D. A., & Morgan, P. M. (2010). *Regional orders: Building security in a new world*. Penn State Press.
  - Paul, T. V. (Ed.). (2012). *International relations theory and regional transformation*. Cambridge University Press..
  - Rabie, Hamed. (1984). *The Theory of Arab National Security and the Contemporary Development of International Relations in the Middle East Region*, Cairo. Dar Al-Mawqif Al-Arabi.
  - . Sabah Al-Aridh, & Zulfiqar Hindol. (2020). "Variables Affecting the Strategic Decision-Making of Iraqi National Security" *Journal of the Kufa Studies Center*, Vol. 1 No. 59(A).123-150.
  - Schofield, R. N. (1993). *Kuwait and Iraq: Historical claims and territorial disputes*. (No Title).
  - Taylor, K. (2018). *Revolutionary Fervor: The History and Legacy of Communism in Abd al-Karim Qasim's Iraq 1958-1963* (Doctoral dissertation).
  - Väyrynen, R. (2003). Regionalism: old and new. *International Studies Review*, 5(1), 25-51.
  - Woods, John E and Chambers, Richard L (2024). "The Republic of Iraq", *The Encyclopedia Britannica*, Last Updated.
  - Yildiz, K. (2007). *The Kurds in Iraq: The past, present and future*. Pluto Books.